

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗОЛОВОВАЛЮТНИХ РЕЗЕРВІВ УКРАЇНИ

У статті аналізуються ознаки правового режиму золотовалютних резервів в Україні.

Ключові слова: золотовалютні резерви, банки.

Юридична наука активно вивчає правові режими окремих видів діяльності та окремих об'єктів правової дійсності. Досліджуючи правове регулювання банківських резервів, автор вважає за потрібне звертатися не тільки до вивчення його способів, методів і механізмів, але й не менш важливо зосередитись на такій його характеристиці, як правовий режим. Це дасть можливість з'ясувати специфіку правового регулювання діяльності зі створення, розподілу та використання резервів банківської системи.

Загальну характеристику правового режиму дає російський дослідник С. С. Алексєєв, зазначаючи, що це порядок регулювання, виражений комплексом правових засобів, які характеризуються особливим зв'язком взаємодіючих між собою дозволів, заборон, а також позитивних зобов'язань, що створюють особливу спрямованість регулювання [1, с. 244]. На його переконання, в межах кожного правового режиму діють усі способи правового регулювання. Однак у кожному режимі один із способів домінує, створюючи специфічну спрямованість регулювання. Саме це, на думку дослідника, покладено в основу класифікації первинних юридичних режимів.

Загальними ознаками правового режиму Юридична енциклопедія визначає відповідні обмеження, заборони або пільги. Правовий режим виражає нерозривний зв'язок правової форми і змісту регульованих правом відносин, характеризується у цьому зв'язку моментом стабільності [2, с. 44].

Таким чином, щоб з'ясувати правовий режим банківських резервів, маємо дослідити та визначити характер та обсяг прав щодо цих резервів. Надзвичайно важливо визначитися, що лежить в основі правового регулювання банківських резервів: заборона, дозвіл чи позитивне зобов'язання вчинення певних дій чи утримання від них. Таким чином, ми матимемо уяву про рамки правового регулювання, обмеження та пільги, межі самостійності суб'єктів у зазначених правовідносинах.

Ця стаття є продовженням дослідження автором правового регулювання резервів банківської системи, а її метою є встановлення правового

режиму золотовалютних резервів України. Для з'ясування поняття золотовалютних резервів звернемося до визначення його економічного змісту.

Енциклопедія банківської справи України містить таке поняття, як золотий запас, під яким розуміє офіційний резервний фонд золота в зливках і монетах, що перебуває в розпорядженні центрального банку або казначейства країни чи міжнародних валютно-фінансових установ. Призначення цього резерву автори енциклопедичної статті вбачають у мобілізації в разі потреби міжнародних платіжних засобів шляхом продажу на іноземну валюту та використання як застави для отримання іноземних кредитів. Золотий запас разом з валютним запасом становить золотовалютні резерви країни [3, с. 253].

Золотий запас у нашій країні формується шляхом закупівлі афінованого золота в зливках у фізичних та юридичних осіб, резидентів та нерезидентів за рахунок коштів НБУ. Він зберігається у Державній скарбниці та на металевих рахунках, відкритих у центральних банках інших країн та комерційних банках, у тому числі в іноземних.

До валютних резервів ця енциклопедія відносить запаси іноземної валюти, які містять іноземну вільно конвертовану валюту та платіжні документи в іноземній валюті. Запаси іноземної валюти центральних банків та казначейства є офіційними валютними резервами країн. Вони забезпечують міжнародні розрахунки, покривають дефіцит платіжного балансу, використовуються з метою регулювання валютного ринку [3, с. 129].

Відповідно до вимог Міжнародного валютного фонду, які були затверджені 20 вересня 2001 р., офіційні валютні резерви використовуються для вирішення таких завдань:

- 1) забезпечення довіри до політики щодо управління грошовими агрегатами й обмінним курсом, у тому числі до можливостей проведення інтервенцій з метою підтримання національної валюти;

- 2) обмеження впливу факторів зовнішньої вразливості за допомогою збереження ліквідних коштів в іноземній валюті для нейтралізації шоків під час кризових явищ;
- 3) підтримання в учасників ринку впевненості у здатності держави виконувати свої зовнішні зобов'язання;
- 4) демонстрація того, що національна валюта забезпечена зовнішніми активами;
- 5) допомога уряду в задоволенні його потреб в іноземній валюті при виконанні зобов'язань за зовнішнім боргом;
- 6) збереження резерву на випадок національних катастроф чи надзвичайних подій [4, с. 327–328].

Таким чином, економічна думка стоїть на позиції, що термін «золотовалютні резерви» означає державні запаси золота та іноземної валюти, що зберігаються в Центральному банку або у фінансових установах, які можуть здійснювати міжнародні розрахунки країни, виплати за борговими зобов'язаннями як перед урядовими установами, так і комерційними й фінансовими структурами інших держав і міжнародних фінансових організацій [5, с. 156].

Правниками це питання мало досліджувалось, однак останнім часом до окремих аспектів правового регулювання золотовалютних резервів звертались А. Ковальчук, Н. Ковальчук, В. Колесник, А. Матіос.

Офіційні валютні резерви призначені для здійснення міжнародних розрахунків, а також для проведення валютних інтервенцій з метою регулювання курсу національної грошової одиниці. Міжнародні валютні резерви перебувають у власності та розпорядженні державних фінансових установ, до яких належать центральні банки, міністерства фінансів (казначейства), валютні управління, стабілізаційні валютні фонди [6, с. 410].

Оскільки власником золотовалютних резервів виступає держава, то визначається орган, який від її імені розпоряджається ними. О. В. Дзюблюк, досліджуючи питання золотовалютних резервів, виокремлює два основні варіанти функціонування у сфері державних регулятивних органів: по-перше, розпорядником золотовалютних резервів є центральний банк країни, який має достатній рівень самостійності у прийнятті рішень; по-друге, розпорядником золотовалютних резервів є Міністерство фінансів, а центральний банк виконує лише технічні функції за дорученням міністерства щодо використання резервів [4, с. 327].

В Україні маємо перший варіант. Формування та управління золотовалютними резер-

вами входить до компетенції Національного банку України, на який відповідно до п. 15 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» покладено повноваження щодо накопичення та зберігання золотовалютних резервів і здійснення операцій з ними та банківськими металами. Крім того, згідно з Декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» (ч. 1 ст. 11), Національний банк України нагромаджує, зберігає і використовує резерви валютних цінностей для здійснення державної валютної політики.

Основними складовими золотовалютного резерву НБУ є Офіційний валютний резерв цього банку та золотий запас України. Золотовалютний резерв НБУ поповнюється шляхом: купівлі монетарного золота та іноземної валюти; отримання доходів від операцій з іноземною валютою, банківськими металами та іншими міжнародно визнаними резервними активами; залучення валютних коштів від міжнародних фінансових організацій, центральних банків іноземних держав та інших кредиторів.

Метою використання коштів цього фонду до 2010 р. законодавець визначав: 1) продаж валюти на фінансових ринках для проведення грошово-кредитної політики, зокрема політики обмінного курсу; 2) операційні витрати з іноземною валютою, монетарними металами, а також іншими міжнародно визнаними резервними активами. Із внесенням змін до Закону «Про Національний банк України» використання коштів золотовалютного резерву доповнилося ще двома напрямками: повернення Національним банком валютних коштів міжнародним фінансовим організаціям, іноземним центральним банкам та іншим кредиторам, у тому числі й відсотки за користування такими коштами та інші обов'язкові нарахування; а також участь у формуванні капіталу та діяльності міжнародних організацій.

Крім того, з 2012 року впроваджено доповнення щодо права використання золотовалютного резерву в операціях із забезпечення діяльності Національного банку в межах сум, передбачених кошторисом доходів і витрат Національного банку. Дискусійним, на нашу думку, є витрачання цього резерву за таким напрямом у сучасних кризових умовах.

Системний аналіз Закону України «Про Національний банк України» дає підстави стверджувати, що управління золотовалютними резервами держави НБУ забезпечує, здійснюючи валютні інтервенції шляхом купівлі-продажу

валютних цінностей на валютних ринках з метою впливу на курс національної валюти щодо іноземних валют і на загальний попит та пропозицію грошей в Україні.

Існує і прямиий заборонний припис – не допускати використання золотовалютного резерву для надання кредитів і гарантій та інших зобов'язань резидентам і нерезидентам України. Разом з тим чинне законодавство не містить норм щодо компетенції суб'єктів правовідносин, які виникають у зв'язку з цим резервом, правових механізмів визначення засад його використання та фінансової відповідальності.

Сучасні золотовалютні резерви складаються, як правило, з чотирьох основних компонентів: золотого запасу, вільно конвертованої валюти, резервної позиції та спеціальних прав запозичення.

В основі золотовалютних резервів будь-якої країни дотепер були запаси іноземних вільно конвертованих валют у формі: залишків на кореспондентських та поточних рахунках у закордонних банках, а також короткострокових банківських депозитів; ринкових ліквідних фінансових інструментів – казначейських векселів, короткострокових та довгострокових урядових цінних паперів; різноманітних боргових документів, які не обертаються на ринку та є результатом офіційних операцій даної країни з центральними банками та урядовими організаціями інших країн [7, с. 317]. Поки що на перше місце виходить золотий запас.

Новостворена банківська система України з моменту проголошення незалежності не мала нормативної бази щодо золотовалютних резервів, оскільки управління ними було винятково монополією центральних органів СРСР: Держбанку СРСР та Зовнішекономбанку СРСР. Золотовалютні резерви покликані сприяти виконанню Національним банком України конституційного обов'язку – забезпечувати стабільність національної грошової одиниці. Механізм управління Національним банком України золотовалютними резервами, його принципи і засади функціонування стали предметом дослідження О. Б. Лупіна. Спираючись на світовий досвід, у своєму економічному дослідженні автор застерігає від недостатньої уваги до питань управління золотовалютними резервами, оскільки такі умови можуть спричинити не тільки втрати загального обсягу резервів, а й постраждає імідж центрального банку як провідника грошово-кредитної політики [8, с. 10].

Створювати і зберігати запаси дорогоцінних металів та інших коштовностей, проводити з ними відповідні операції з метою забезпечення нагромадження золотовалютних резервів, які зараховуються на баланс Національного банку України, повинна Державна скарбниця, яка є окремим структурним підрозділом центрального апарату Національного банку України. Державна скарбниця діє на підставі Положення про Державну скарбницю Національного банку України від 20 червня 1994 р. та здійснює свою діяльність за рахунок кошторису Національного банку України [6, с. 416].

Важливо зазначити, що відсутні нормативних актів, які б прозоро визначали правила розміщення, використання золотовалютних резервів та відповідальність за їхнє цільове спрямування, дає підстави для висновків про відсутність фінансового контролю у цій сфері. Слушною в цьому сенсі є думка вчених про те, що вкрай назріло вирішення питання щодо налагодження узгодженої взаємодії, чіткого розмежування цілей, функцій і відповідальності центрального банку та уряду в питаннях золотовалютного резерву [9].

Фінансово-правова природа золотовалютних резервів може бути визначена як публічні фонди коштів, які перебувають у державній власності та слугують суспільному інтересу – забезпеченню фінансової безпеки країни, в надійності якої зацікавлені як держава, так і суспільство. Держава владними приписами регулює формування та використання цих фондів. Отже, до відносин, які виникають з приводу утворення, управління, розподілу та використання золотовалютних резервів, застосовується імперативний метод правового регулювання.

Отже, правовий режим золотовалютних резервів потребує жорсткого державного регулювання, що забезпечує йому особливе місце в системі правового регулювання банківських резервів. Виходячи з мети створення золотовалютних резервів, вони слугують для публічних цілей, а тому в основу їхнього правового регулювання має бути покладено заборону щодо використання на цілі, прямо не передбачені законом, та зобов'язання вчинення уповноваженим органом певних дій щодо їхнього формування та використання. При цьому існує нагальна потреба у законодавчому визначенні компетенції регуляторного органу управління зазначеними резервами щодо конкретизації напрямів використання та встановлення обмежень щодо обсягів такого використання.

Список літератури

1. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. – М. : Издательство БЕК, 1995. – 320 с.
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 5. – 736 с.
3. Енциклопедія банківської справи України / редкол. В. С. Стельмах (голова) та інш. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
4. Дзюблюк О. В. Валютна політика / О. В. Дзюблюк. – К. : Знання, 2007. – 422 с.
5. Михайленко В. С. Гроші та кредит : навч. посіб. для дистанційного навчання / В. С. Михайленко. – К. : Вид-во «Університет “Україна”», 2006. – 372 с.
6. Романишин В. О. Центральний банк і грошово-кредитна політика: навчальний посібник / В. О. Романишин, Ю. М. Уманців. – К.: Атіка, 2005. – 480 с.
7. Інструментарій економічної науки і практики. Ч. 1. Гроші, банки і кредит. Учбово-довідковий посібник / О. В. Засць, О. П. Осика, Т. І. Титова. – Луганськ : Вид-во СУДУ, 1998. – 368 с.
8. Лупін О. Ефективність управління золотовалютними резервами Національного банку України / О. Лупін // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2001. – № 5. – С. 10–23.
9. Ковальчук А. Т., Матіос А. В. Проблеми розміщення і використання валютних резервів української держави / А. Т. Ковальчук, А. В. Матіос // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 1. – С. 47–54.

N. Kravchenko

THE LEGAL REGIME OF GOLD AND FOREIGN CURRENCY RESERVES

The article analyzes the signs of the legal regime of gold and foreign currency reserves in Ukraine.

Keywords: currency reserves, banks.

Матеріал надійшов 04.03.2013

УДК 347 (477)

Лобач О. М.

**ЛІКВІДАЦІЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОГО БАНКУ В УКРАЇНІ:
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

У статті розглянуто окремі проблеми правового регулювання ліквідації неплатоспроможного банку.

Ключові слова: банкрутство, неплатоспроможність банку.

Вчені-економісти ліквідацію банку визначають як припинення ділових зв'язків та операційної діяльності банку-банкрута шляхом організованого розміщення його активів після того, як він був переданий під управління як неплатоспроможний боржник. При цьому використовують категорію «закриття банків» і вказують, що світовою практикою вироблено два підходи їх закриття – економічний (перерва або припинення здійснення операцій банком) та юридичний (відкликання у банка ліцензії й припинення його як юридичної особи) [1, с. 23-24]. Підходи до правового

регулювання ліквідації неплатоспроможних банків в Україні неодноразово змінювалися. Закон України «Про банкрутство» 1991 р., який регулював ліквідацію банкрутів, включаючи банки, не враховував достатньою мірою специфіку банківської справи, у зв'язку з чим учені вказали на нагальну потребу в прийнятті окремого спеціального нормативного акта для належного врегулювання усіх питань, пов'язаних з ліквідацією комерційного банку у разі його банкрутства [2, с. 85]. Невдовзі таким актом став Закон України «Про банки і банківську діяльність» 2000 р. Згодом